

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ГОГОЛІВСЬКИЙ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР

У вересні 1995 року Ніжинський державний педагогічний інститут ім. М. В. Гоголя відсвяткував 175-ту річницю заснування вищої школи в Ніжині.

У ці ж ювілейні дні відбулася ще одна непересічна подія — репрезентація Всеукраїнського Гоголівського науково-методичного центру, відкритого на базі Фундаментальної бібліотеки інституту в старовинному приміщенні по вулиці Гоголя.

Власне кажучи, ідея відкриття закладу такого типу виникала не один раз і в минулі роки, але реалізувати її змогли саме тепер.

Згідно із задумом його фундаторів (а це кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедрою світової літератури П. В. Михед і доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури О. Г. Ковальчук) Гоголівський центр, який, до речі, не має аналогів у жодній країні світу, в майбутньому повинен стати своєрідною Меккою для істинних знавців та шанувальників таланту Гоголя — письменника світового рівня. Центр повинен акумулювати в собі рідкісні та цінні видання творів Гоголя, починаючи з прижиттєвих, а також літературу про його життя та творчість; повинен створити і мати в своєму розпорядженні високоефективний довідково-бібліографічний апарат з вичерпним банком даних з цієї проблематики.

До 30-х років ХХ ст. інститутський музей Гоголя мав оригінали рукописів великого письменника:

1. «Мертві душі» I том (перша редакція).
2. «Тарас Бульба», «Портрет» (виправлена редакція).
3. Комедії «Игроки», «Тяжба», «Лакейская», «Театральний развезд».
4. 32 листи Гоголя до М. Я. Прокоповича.

Ця безцінна спадщина, ядро тодішньої Гоголіани, була вилучена з музею і передана до відділу рукописів Публічної бібліотеки АН УРСР (Київ). Гоголівський центр прикладе всіх зусиль, щоб в оригіналах чи копіях рукописи повернулися в Ніжин.

Ще один напрям діяльності центру полягатиме в об'єднанні, координації, подальшому спрямуванні творчих зусиль гоголезнавців України та інших держав у справі вивчення творчості великого ніжинця». З цією метою передбачається організація і проведення наукових семінарів та конференцій, видання збірників наукових праць та бібліографічних покажчиків.

Суттєва роль відведена дієвій методичній допомозі, яку надаватиме центр студентам, аспірантам, викладачам, дослідникам-гоголезнавцям, дозволяючи їм користуватися своїм фондом і довідково-бібліографічним апаратом, кваліфікованими порадами та консультаціями спеціалістів.

Про перші кроки центру, зокрема про його фонд та початок наукової діяльності, хотілося б розповісти докладніше.

У відкритих вітринах експозиції виділено чотири розділи: «Твори М. В. Гоголя», «Гоголь і Ніжин», «Гоголь у працях вчених Ніжинської вищої школи», «Твори Гоголя мовами народів світу».

У розділі «Твори М. В. Гоголя» за хронологією подано найбільш цікаві, на наш погляд, видання.

Передусім, це стосується прижиттєвих видань. Серед них повість «Бисаврюк, или Вечер накануне Ивана-Купала»,¹ вперше опублікована в журналі «Отечественные записки» у 1830 році. Ця повість, досить безцеремонно відредагована видавцем Павлом Свінїним, була протє літературним дебютом молодого автора. Двотомник «Арабески» (СПб., 1835),² що за життя Гоголя друкувався лише раз, повість «Коляска»,³ стаття «О движении журнальной литературы в 1834 и 1835 гг.»,⁴ драматична сцена «Утро делового человека»,⁵ надруковані в пушкінському «Современнике» за 1836 рік, повість «Рим»,⁶ що вперше з'явилася на сторінках редагованого Михайлом Погодіним «Москвитянина» за 1842 рік, «Выбранные места из переписки с друзьями»⁷ 1847 року видання — такий неповний перелік прижиттєвих видань, які ми маємо нині.

З посмертних зібрань творів М. В. Гоголя, виданих до 1917 року, в нашому розпорядженні є окремі томи 6-томника «Сочинений и писем»,⁸ редагованого П. О. Кулішем. Особливу цінність становлять два останні томи, в яких вміщено листи. Протягом всього XIX століття цей гоголівський епістолярій залишався першим та єдиним, що нараховував 800 листів, дбайливо відтворених за оригіналами.

Далі — добре відоме літературознавцям 10-е академічне видання творів Гоголя,⁹ замислене і виконане його редактором, видатним ученим, істориком літератури, академіком М. С. Тихонравовим як повне науково-критичне зібрання творів Гоголя, зв'язане з текстами рукописів автора, наділене ґрунтовним науковим коментарем. Слід зазначити, що й донині воно лишається одним з найавторитетніших. Згодом його тексти було покладено в основу багатьох перевидань з різноманітними скороченнями та змінами.

Одним з таких перевидань є популярне в свій час 15-те видання «Сочинений»¹⁰ в 12-ти томах (СПб., 1900). В ньому відновлено все позитивне, що було в 10-му виданні, доповнено великим біографічним нарисом В. І. Шенрока та матеріалами VI та VII додаткових томів 10-го видання, що вийшли за його ж редакцією.

Також викликає неабиякий інтерес «Иллюстрированное издание сочинений»¹¹ за редакцією Євгена Ляцького в 5-ти т. (СПб., 1902). Його підготувало і видало товариство «Народная польза». Як зазначено на шмуцитулі, воно являє собою «общедоступное, роскошное, иллюстрированное издание, содержащее 235 иллюстраций». Автори ілюстрацій брати Васнецови, барон М. П. Клодт, Б. Кустодієв, брати Маковські, К. А. Савицький — імена досить промовисті.

У 1908—1909 роках за редакцією історика російської літератури, о дного з великих знавців життя та творчості М. В. Гоголя, В. В. Каллаша вийшов 10-томник «Сочинений Н. В. Гоголя»¹² в серії «Библиотека русских классиков». Видання супроводжується низкою вступних статей до окремих творів та коментарів, що належать здебільшого перу В. Каллаша. У IX та X томах вміщено вибрані листи.

1909 року з'явився однотомник «Полное собрание художественных произведений Н. В. Гоголя»¹³ з біографією, яку написав видатний вчений, історик загальної та російської літератури, академік О. І. Кіріп'їчєв. Видання прекрасно проілюстровано художниками Афанасьєвим, Івановим, Пічугініним, Ягужинським та іншими.

Останнє з дореволюційних видань, здатних привернути до себе увагу — «Иллюстрированное полное собрание сочинений Н. В. Гого-

ля»¹⁴ в 8-ми томах, яке вийшло за редакцією О. Є. Грузинського з вступною статтею почесного академіка і професора Д. М. Овсянко-Куликовського (М., 1912—1913). Воно не є науковим у точному значенні слова, тут відсутнє листування, але всі основні твори, включаючи журнальні статті та окремі уривки з них, вміщено. За основу взято знов-таки 10-томник за редакцією М. С. Тихонравова. Розкішне оформлення (тиснена золотом шкіра, відмінної якості папір і шрифт, численні ілюстрації та портрети) роблять це видання надзвичайно привабливим для читача, виховуючи та розвиваючи його естетичний смак.

З найбільш визначних видань, здійснених за роки радянської влади, треба назвати 3-томник вибраних творів Гоголя 1927¹⁵ року, який вийшов за редакцією К. Халабаєва та Б. Ейхенбаума. У нього, в результаті нового систематичного перегляду найважливіших гоголівських текстів, було внесено цілий ряд суттєвих змін та уточнень з метою повернення до суто гоголівської редакції.

В 1937—1952 роках вийшло фундаментальне академічне «Полное собрание сочинений»¹⁶ в 14-ти томах. Воно й донині є найбільш повним зібранням всього, що було написано Гоголем. В кожному томі, крім основного тексту, вміщено інші редакції, друковані та рукописні, численні варіанти, уривки, чернетки тощо. Дев'ять перших томів становлять твори Гоголя, томи X — XIV — листи, обсяг яких значно поповнено порівняно з виданням «Писем»,¹⁷ здійсненим В. І. Шенроком в 1901 році, та прокоментовано. Видання розраховане на фахівців-гоголезнавців і на тривалий час стало канонічним для наступних перевидань, призначених для широкого читача.

З інших видань радянської доби досить авторитетним можна вважати «Собрание сочинений»¹⁸ в 7-ми томах, що вийшло за редакцією С. І. Машинського та М. Б. Храпченка в 1966—67 рр. та згодом перевидавалося в 1977—79, 1984 — 86 роках. Крім них, в експозиції демонструються вибрані та окремі твори, серед яких є й подаровані приватними особами. Таких видань маємо понад 30 примірників, найціннішим з яких є дарунок відомого московського літературознавця В. О. Воропаєва — 9-томне «Собрание сочинений» (М., 1994),¹⁹ одним із укладачів та коментаторів якого він є. До цього видання включено низку творів, передусім релігійно-морального змісту, які свого часу не потрапили до академічного 14-томника.

У розділі «Гоголь і Ніжин» можна побачити видання, що давно стали бібліографічною рідкістю — збірники «Лицей князя Безбородко. Издал граф Г. А. Кушелев-Безбородко» (СПб., 1859),²⁰ «Гимназия и Лицей князя Безбородко» (СПб., 1881),²¹ в яких вміщено біографічні нариси про засновників Гімназії, її почесних попечителів, директорів, професорів та вихованців, серед яких, як відомо, з 1821 по 1828 рік жив, вчився, формувався як особистість вихованець Гоголь-Яновський. Численні статті та монографії різних років допоможуть детальніше ознайомитися з етапами короткої та досить бурхливої історії Гімназії і з учнівськими роками Гоголя.

Справжньою знахідкою стали виявлені нами роботи І. Г. Кулжинського, відомого в свій час літератора, який викладав латинську мову в Гімназії, коли вчився в ній Гоголь. Чотирнадцять праць Кулжинського, серед яких статті з теорії літератури, російської мови, питань релігії, художні твори, спогади, відтворюють загальну культурну атмосферу того часу.

Не забуті і товариші-однокурсники Гоголя — О. С. Данилевський і М. Я. Прокопович, дружні стосунки з якими не переривалися все життя; Нестор Кукольник — популярний в свій час письменник і драматург; П. Г. Редкін — відомий вчений, історик, юрист, педагог, професор

Московського, а потім Петербурзького університетів; К. М. Базілі — дипломат і письменник, дослідник Близького Сходу, російський генеральний консул в Сирії та Палестині; Є. П. Гребінка — поет і письменник; Платон Лукашевич — етнограф і фольклорист та інші. Їхні праці, література про них, спогади та листування також мають місце в фонді центру та вітринах експозиції.

У розділі «Гоголь в працях вчених Ніжинської вищої школи» ми намагалися зосередити дослідження про Гоголя та його творчість професорів та викладачів, які працювали в Ніжині, починаючи з 1875 року по наш час.

Серед науковців XIX — початку XX ст., що віддали належне поста-ті великого письменника, імена історика М. Я. Аристова, літературознавця і фольклориста В. В. Данилова, філолога-славіста П. О. Заблоцького, відомого вченого-славіста М. Н. Сперанського, літературознавця, доктора історичних наук І. І. Іванова, доктора філології, першого директора історико-філологічного інституту М. О. Лавровського, історика І. О. Сребницького та інших.

Слід зазначити, що сучасні ніжинські вчені не менш плідно працюють в цьому плані. Про це свідчить їхня постійна участь в Гоголівських читаннях, які з 1982 року проходили в Полтаві, активна участь в організації та проведенні міжнародних Гоголівських науково-практичних конференцій, ініційованих історико-філологічним факультетом в Ніжині (1988, 1989, 1994 роки), систематична публікація наукових статей в збірниках та журналах, підготовка монографій, методичних посібників та бібліографічних покажчиків, захист дисертацій з гоголівської тематики тощо.

Нещодавно Гоголівський центр підготував і видав бібліографічний покажчик «Ніжинська Гоголіана. (1979—1995)» (Ніжин, 1996),²² який містить 218 праць ніжинських літературознавців і лінгвістів, присвячених Гоголю. Виявилось декілька напрямків в дослідженні творчості письменника. Чи не центральний — Гоголь і Ніжин. В цьому плані загальний інтерес вчених-гоголезнавців привернули роботи кандидата філологічних наук О. Супронюк, які відкривають нові пласти фактичного матеріалу для вивчення культурного та літературного оточення Гоголя в роки навчання в Ніжині. Доцент П. Михед послідовно розробляє і обґрунтовує ідею існування ніжинської літературної школи в російській літературі, також в полі його зору постійно перебуває пізній Гоголь, пошуки ним «нової естетики», її зв'язок з українським ба-роко.

Автором цілого ряду оригінальних праць, в яких досліджуються екзистенціальні проблеми творчості письменника є доктор філологічних наук, професор О. Ковальчук. Міфопоетичній основі творів Гоголя присвячені праці кандидата філологічних наук Т. І. Агаєвої. Вивчення творчості Гоголя, гоголівські традиції в сучасній літературі — тема численних монографій та окремих публікацій доктора філологічних наук, професора Г. В. Самойленка. Він же є співавтором бібліографічного покажчика «Гоголь и литература народов СССР» (Нежин, 1984).²³ Помітний внесок зробили і ніжинські лінгвісти, які досліджують особливості перекладу творів Гоголя на українську мову (Арват Ф. С), питання стилю (Арват Н. М., Коваленко В. Г., Гетман І. М., Гетман Л. І., Біла А. С.), проблеми часу і простору (Сидоренко В. О.).

Останній розділ експозиції «Твори Гоголя мовами народів світу» містить окремі видання письменника 21 мовою народів Європи та Азії.

На 1.01.97 року в експозиції та загальному робочому фонді центру налічувалось 2010 одиниць зберігання — це монографії, збірники та

журнали, бібліографічні та довідково-енциклопедичні видання, наукові записки, що містять гоголівські матеріали. Чи не половина з них — рідкісні та цінні видання, що побачили світ в XIX — на початку XX століття.

Крім згаданого бібліографічного покажчика «Ніжинська Гоголіана», Всеукраїнський Гоголівський науково-методичний центр підготував і видав збірник наукових праць «Гоголезнавчі студії. Вип. 1» (Ніжин, 1996).²⁴ Авторами збірника є відомі в Україні та Росії вчені. Це Дмитро Наливайко та Вадим Скуратівський (Київ), Нінель Арват, Олександр Ковальчук, Павло Михед (Ніжин), Володимир Воропаєв (Москва) та інші. Своїм завданням вони, передусім, вважали спробу окреслити нові підходи, вийти на нові обрії в справі вивчення творчої спадщини Гоголя з точки зору національної русистики.

Дозволимо собі зачитувати окремі рядки з редакційної статті до «Гоголезнавчих студій», що висвітлюють напрямки творчих пошуків вчених:

— «Дмитро Наливайко пропонує нову методологію дослідження витоків творчості письменника через вияв архетипових моделей і структур художнього мислення, що коріняться в українському ментально-емоційному ґрунті.

— Зв'язок творчості Гоголя з християнськими текстами і їх вплив на художній і духовний світ письменника — інша проблема сучасного тлумачення гоголівської спадщини. Цій темі присвячена стаття Володимира Воропаєва, який пропонує оригінальне прочитання хрестоматійного твору (мається на увазі комедія «Ревізор» — Л. Г.)

— Естетичні пошуки нових засад літератури Гоголем періоду «Вибраних місць», окреслені Павлом Михедом, який відстоює думку про примат естетичного в творчому розвитку письменника, а також подає аналіз творчого осмислення Гоголем долі і книг Сільвіо Пелліко.

— Роль Гоголя в становленні нової української літератури висвітлена у статті Володимира Скуратівського.

— Олександр Ковальчук зосередив увагу на екзистенціальній проблематиці і продовжив аналіз категорії страху цього разу на матеріалі «Вибраних місць».

— Ритмічну організацію мови і художньо-виразну природу ритму повісті «Тарас Бульба» аналізує Нінель Арват

— У статті Юрія Хоменка висвітлене питання рецепції гоголівської спадщини в критичному доробку О. Твардовського».

Готовий до друку черговий другий випуск «Гоголезнавчих студій», триває підготовча робота з пошуку, обробки, систематизації та анотування матеріалів до персональної гоголівської бібліографії.

Навесні цього року, в квітні, центр планує провести науковий семінар «Сучасні аспекти вивчення творчості Миколи Гоголя і культура слов'янського світу». Крім вчених України та Росії, запрошення одержать науковці інших країн Східної Європи.

Джерела та література:

1. Бисаврюк, или Вечер накануне Ивана-Купала. Малороссийская повесть (из народного предания), рассказанная дьячком Покровской церкви // Отечественные записки. — 1830. — Ч. XLI. — Кн. 117. — С. 238—264; Ч. XLII. — Кн. 119. — С. 421—442.
2. Арабески: В 2-х ч. — СПб., 1835.
Ч. 1. — 287 с.
Ч. 2. — 276 с.

3. Коляска. Повесть // Современник. — 1836. — Т. 1. — С. 170 — 190.
4. О движении журнальной литературы в 1834 и 1835 году // Современник — 1836 — Т. I. — С. 192—225.
5. Утро делового человека. Петербургские сцены // Современник — 836. — Т. 1. — С. 227—241.
6. Рим. Отрывок // Москвитянин. — 1842. — Ч. 11. — № 3. — С. 22—67.
7. Выбранные места из переписки с друзьями. — СПб., 1847. — 287 с.
8. Сочинения и письма: В 6-ти т. / Изд. П. Кулипа. — СПб., 1857. — Тт. III—VI.
9. Сочинения: в 7-ми т. — 10-е изд. Текст сверен с собственноруч. рукописями автора и первонач. изд. его произв Н. Тихонравовым и В. Шенроком. — М., СПб., 1889—1896. Тт. II, IV, V.
10. Сочинения. — 15-е изд.: В 12-ти т. / Ред. Н. Тихоновова. — СПб., 1900. Тт. I—XII.
11. Иллостр. изд. соч.: В 5-ти т. / Под ред. Е. Ляцкого. — СПб., 1902. — Тт. I—V.
12. Сочинения: В 10-ти т./ Под ред. В. В. Каллаша. —Б. м., б. г. — / Изд. Брокгауза — Ефрона). — Тт. I—X.
13. Полн.собр. худож. произв / С биогр., написанной проф. А. И. Кирпичниковым. — М., 1909. — 819 с.
14. Иллостр. изд. соч.: В 8 -ми т. / Под ред. А. Е. Грузинского. — М., 1912 — 1913. — Тт. I—VIII.
15. Сочинения: В 3-х т. / Ред. К. Халабаева, Б. Эйхенбаума — М., Л., 1927. — Тт., II-III.
16. Полн.собр. соч.: В 14-ти т. / Вступ. ст. В. В. Гишпиуса.— Л., 1937 — 1952. — (АН СССР. Ин-т рус. лит. Пушкинский Дом). — Тт. 1—14.
17. Письма Н. В. Гоголя: В 4-х т. / Ред. В. И. Шенрока. — СПб., 1901. — Тт. I—IV.
18. Собр соч.: В 7-ми т / Ред. С. И. Машинского, М. Б. Храпченко — М., 1976 — 1979. — Тт. I—VII.
19. Собр соч.: В 9-ти т. / Сост., комент В. А. Воропаева, И. А. Виноградова — М., 1994. — Тт. I—IX.
20. Лицей князя Безбородко. Изд. граф Г. А. Кушелев-Безбородко. — СПб., 1859. — 144 с. + 208 с., портр.
21. Гимназия высших наук и Лицей князя Безбородко. — 2-е изд., испр., доп. — СПб., 1881. — 474 с. + СХСЦ.
22. Н. В. Гоголь и литература народов СССР: Библиогр. Указатель / Сост. Г. В. Самойленко, Е. Н. Михальский. — Нежин, 1984. — 147 с.
23. Ніжинська Гоголіана. 1979 — 1995: Бібліогр. Показчик / Укладач Л. Гранатович, Вступ. ст. П. Михед, Г. Самойленко. — Ніжин, 1996. — 28 с.
24. Гоголезнавчі студії: Збірник наук. праць. Вип. I / Відп. ред. П. В. Михед. — Ніжин, 1996. — 63 с.

